

Tartu rahuleping

Nr 4

26.02.2021

Käesoleva aasta 2. küünalkuu päeval möödus täpselt 101 aastat Tartu rahulepingu sõlmimisest. Rahuleping Eesti Vabariigi ja Nõukogude Venemaa vahel sõlmiti pärast põhjalikke läbirääkimisi 2. veebruaril 1920. a Tartus.¹ Leping lõpetas ligi poolteist aastat kestnud Vabadussõja ning Nõukogude Venemaa tunnustas Eesti iseseisvust *de jure*, loobudes vabatahtlikult igaveseks ajaks kõigist suveräänõigustest, mida Nõukogude Venemaa Eesti rahva ja maa kohta omas.

Eesti riigi delegatsioon ja rahuläbirääkimiste käik

Eesti valitsus määras rahuläbirääkimisi juhtima Asutava Kogu liikme Jaan Poska (Eesti Rahvaerakond), kes eelnevalt koostas Eesti delegatsioonile 24-punktise ettepanekute projekti.² Valitsus kiitis projekti heaks ning määras delegatsiooni kuludeks 750 000 marka, mis jäi delegatsiooni esimehe käsutada.³ Jaan Poska ettepanekul määras Asutav Kogu delegatsiooni liikmeteks tööerakondlased Ants Piibu ja Julius Seljamaa ning Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei liikme Mait Püümanni. Ainsana ei kuulunud parlamenti kindralmajor Jaan Soots, kes määrati rahudelegatsiooni väejuhatuse esindajana. Rahudelegatsioonis osalesid ka erinevate valdkondade eksperdid, sealhulgas Tartu Ülikooli õigusteaduskonna professor Nikolai Maim.⁴ 27.11.1919 anti Nõukogude Venemaale teada valmisolekust alustada veel kord rahuläbirääkimisi ning lepidi kokku, et rahukonverents alustab tööd 5. detsembril.⁵

Eesti ja Nõukogude Venemaa rahudelegatsioonid saabusid Tartusse 4. detsembril 1919. Läbirääkimised kulgesid mõlemapoolse umbusu, suurte nõudmiste ja piirikusimuste tõttu raskelt ning kestsid kuni 1. veebruarini 1920, mil lepingu tekst lõplikult paberile sai. Rahukonverentsi viimane istung kestis üle südaöö, kuni delegatsioonide liikmed lepingu 2. veebruaril kell 00.45 kohaliku aja järgi allkirjastasid. Eesti poolt kirjutasid rahulepingule alla J. Poska, A. Piip, J. Seljamaa, M. Püüman ja J. Soots. Nõukogude Venemaa poolt andsid allkirja A. Joffe ja Riigikontrolli Rahvakomissariaadi Kolleegiumi liige I. Gukovski.⁶ 3. veebruaril esitas Eesti rahudelegatsioon lepingu Asutavale Kogule, kus see 10. kuupäeval läbis esimese lugemise ning 13. veebruaril toimus ratifitseerimine. Ratifitseerimiskirjade vahetamine toimus Moskvast sama aasta 30. märtsil.⁷

¹ Tartu rahuleping on koostatud eesti ja vene keeles, registreeritud Rahvasteliidus ning avaldatud koos prantsus- ja ingliskeelse tõlkega Rahvasteliidu dokumentide kogumikus nr XI 1922. aastal.

² J. Poska ettepanekud põhinesid välisministri kt Ants Piibu ja ministeeriumi juriidilise konsultandi Rein Eliaseri 1919. a oktoobris koostatud „Rahulepingu peaalused“ kavandil. Vt. P. Kaasik, L.Vahtre, U. Salo, A.Pajur, T.Tannberg, H.Lill, T. Hiio, T.Nõmm, T.Minnik. Eesti Vabadussõja ajalugu II. Kaitsesõda piiride taga ja lõpuvõitlused. Varrak 2020, lk 372.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, lk 370. Esimese ettepaneku Eesti ja Nõukogude Venemaa vahelise vaherahu sõlmimiseks esitas Nõukogude Venemaa juulis 1919.

⁶ Vt Välisministeeriumi veebimaterjalid Tartu rahu kohta. Arvutivõrgus: <https://vm.ee/et/tartu-rah-2-veebbruar-1920>.

⁷ P. Kaasik, L.Vahtre, U. Salo, A.Pajur, T.Tannberg, H.Lill, T. Hiio, T.Nõmm, T.Minnik. Eesti Vabadussõja Ajalugu II. Kaitsesõda piiride taga ja lõpuvõitlused. Varrak 2020, lk 423.

Rahulepingu sisu

Leping koosnes 20 artiklist ja seitsmest lisast. Leping sisaldas peale sõjaseisukorra lõpetamise ka Eesti riigi tunnustamise artikleid, mis käsitlesid piiri-, julgeoleku-, majandus- sotsiaal- ja liikluspoliitikat. Rahulepingu kõige tähtsam artikkel on vaieldamatult artikkel kaks, mis sätestab Eesti eraldumise Venemaast igaveseks ajaks rahvaste enesemääramise õiguse alusel. Rahulepingu kohaselt läksid Eestile Narva-tagused alad ja Petserimaa. Sellisel kujul püsis piir 1940. aastani. Mõlemad pooled kohustusid laiali saatma oma territooriumil asuvad võõrväed. Eesti vabanes kõikidest kohustustest Nõukogude Venemaa ees ja Venemaa kohustus tagastama Eestist evakueeritud vara ning Eesti sai lepingupoole kullafondist 15 miljonit kuldrubla. Rahuleping hõlmas muuhulgas ka opteerumisküsimust. Nõukogude Venemaal olevad eestlased ja Eestis olevad venelased said võimaluse teatud aja jooksul kodumaale pöörduda. Rahulepingust tulenevat opteerumisõigust kasutas ligikaudu 38 000 eestlast.⁸

Rahulepingu tähtsus

Tartu rahuleping, mida Eesti riigiõiguse diskursuses on aeg-ajalt nimetatud ka Eesti Vabariigi sünnitunnistuseks, oli esimene suur saavutus noore Eesti välissuhtluses.⁹ Olgugi et juba enne Tartu rahulepingut olid Eestil sisse seatud mitmete riikidega diplomaatilised suhted *de facto*, siis alles pärast Tartu rahulepingu sõlmimist sai Eesti *de jure* võtta sisse oma koha rahvusvahelises kogukonnas. Tartu rahulepingu sõlmimine avas Eestile tee laialdasele rahvusvahelisele tunnustamisele iseseisva riigina.

Veelgi enam, Eesti rahuleping Nõukogude Venemaaga oli esimene rahvusvaheline leping, kus kasutati sõnaselgelt rahvaste enesemääramise mõistet. Nii Tartu rahuleping kui ka selle eeskujul sõnastatud lepingud Nõukogude Venemaa ja tema teiste läänenaabritega (Leedu, Läti, Soome ja Poola) kujutasid enesest seetõttu olulist sammu rahvaste enesemääramisõiguse saamisel rahvusvahelise õiguse osaks.¹⁰

Tartu rahuleping Eesti Vabariigi põhiseaduses

Kui tulla ajaloost tagasi tänapäeva, siis on Tartu rahulepinguga seotud küsimused seoses Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni vahelise piiri määramisega jätkuvalt aktuaalsed. Samuti leiab viite Tartu rahule kehtivast Eesti põhiseadusest.¹¹ Nimelt sätestab põhiseaduse paragrahvi 122 esimene lause, et Eesti maismaapiir on määratud 1920. aasta 2. veebruari Tartu rahulepinguga ja teiste riikidevaheliste piirilepingutega.¹² Põhiseaduse Assamblees otsustati, et põhiseaduses peab olema viide Tartu rahulepingule, mis rõhutab riiklikku järjepidevust. Sellega toonitati veel kord, et tegemist ei ole uue riigi loomisega, vaid 24.02.1918 välja kuulutatud Eesti Vabariigi taastamisega.¹³ Teisisõnu öeldes § 122 kinnitab, et Eesti ei loonud 1991. aastal uut Eesti riiki, vaid taastati rahulepinguga tunnustatud riik. Huvitav on nentida, et Põhiseaduse Assamblees kaaluti Tartu rahulepingu mainimist ka põhiseaduse üldsätetes, määratledes rahulepingu kaudu riigipiirid. Sellest lahendusest siiski loobuti, sest rahulepingu mainimine üldsätetes oleks põhjutanud vastuolusid põhiseaduses endas.¹⁴ Näiteks jõuti ühisele arvamusele, et Riigikogu peaks ratifitseerima ja denonsseerima 2/3 häälteenamusega lepingud, mis muudavad riigipiire. Kui aga

⁸ 1920. aasta alguses elas Venemaal ligikaudu 200 000 eestlast. *Ibid*, lk 436.

⁹ Tartu rahuleping oli nii Eesti kui ka Nõukogude Venemaa jaoks esimeseks välislepinguks.

¹⁰ Vt Välisministeeriumi veebimaterjalid Tartu rahu kohta. Arvutivõrgus: <https://vm.ee/et/tartu-rah-2-veebbruar-1920>.

¹¹ Võrdluseks 1938. a põhiseadus Tartu rahulepingut ei maininud. Vt Ü. Aaskivi. Tartu rahu (eksi)rännakud meie põhiseaduses. *Juridica* 2020/9, lk 710.

¹² Põhiseaduse § 122: „Eesti maismaapiir on määratud 1920. aasta 2. veebruari Tartu rahulepinguga ja teiste riikidevaheliste piirilepingutega. Eesti mere- ja õhupiir määratakse rahvusvaheliste konventsioonide alusel. Eesti riigipiire muutvate lepingute ratifitseerimiseks on nõutav Riigikogu koosseisu kahekolmandikuline häälteenamus.“

¹³ Põhiseaduse kommenteeritud e-väljaanne. § 122, punkt 1. Arvutivõrgus: <https://pohiseadus.ee/sisu/3601>

¹⁴ *Ibid*.

Tartu rahuleping oleks leidnud mainimist üldsätetes, siis saanuks riigipiire muuta vaid rahvahääletusel põhiseaduse muutmise kaudu. Ka valitses üksmeel selles osas, et põhiseadus ei tohiks võimaldada rahvahääletusi välislepingute ratifitseerimise ja denonsseerimise küsimustes.¹⁵ Põhiseaduse § 122 esimese lause ülesandeks on eelkõige kinnitada põhiseaduse tasemel Eesti Vabariigi poolt varem sõlmitud piirilepingute kehtivust ja sama paragrahvi teine lause sätestab võimaluse sõlmida lepinguid, mis muudavad seniseid riigipiire. Tartu rahulepingule tehtavat viidet tuleb tõlgendada koostoimes põhiseaduse §-s 122 tehtavate viidetega teistele riikidevahelistele piirilepingutele ning riigipiire muutvate lepingute menetlemise korrale. Eesti Vabariigi ja Venemaa Föderatsiooni vaheline Eesti-Vene riigipiiri leping ning Eesti Vabariigi ja Venemaa Föderatsiooni vaheline Narva ja Soome lahe merealade piiritlemise leping on tehnilised lepingud, mis muudavad vaid ühte osa Tartu rahulepingus käsitletud teemadest, see tähendab küsimust riigipiirist (Tartu rahulepingu artikkel III). Sellega ei kaasne küsimust Tartu rahulepingu kehtivusest Eesti omariikluse olulise alustalana. Eesti Vabariigi õiguslik järjepidevus ja Tartu rahuleping kehtivad ka pärast piirilepingute ratifitseerimist.

Triinu Põdramägi
nõunik
triinu.podramagi@riigikogu.ee

Kasutatud allikad

Ü. Aaskivi. Tartu rahu (eksi)rännakud meie põhiseaduses. *Juridica* 2020/9.

P. Kaasik, L. Vahtre, U. Salo, A. Pajur, T. Tannberg, H. Lill, T. Hiio, T. Nõmm, T. Minnik. Eesti Vabadussõja ajalugu II. Kaitsesõda piiride taga ja lõpuvõitlused. Varrak 2020.

Põhiseaduse kommenteeritud e-väljaanne. Arvutivõrgus: <https://pohiseadus.ee>.

Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Tallinn: Juura 1997.

Välisministeeriumi Tartu rahu materjalid. Arvutivõrgus: <https://vm.ee/et/tartu-rah-2-veebuar-1920>.

Õigus- ja analüüsiosakond on Riigikogu struktuuriüksus, mis nõustab parlamendiliikmeid ja nende heaks töötavaid ametnikke. Käesolev teemaleht on koostatud osakonna algatusel. Autorid on valmis arutlema huvilistega töö sisu üle ja kommentaarid on teretulnud.

¹⁵ *Ibid.* Vt ka Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Tallinn: Juura 1997, lk 592-593.